

Geografia Kaszub wybrane elementy

materiały edukacyjne
II Wojewódzki Konkurs Wiedzy o Kaszubach
Kaszubski Wiec

Kaszuby

Jest to region w Północnej Polsce na Pomorzu Wschodnim zamieszkiwany przez Kaszubów, których część posługuje się j. kaszubskim, bądź przez osoby z regionem Kaszub się identyfikujące, a mieszkające na dawnych ziemiach kaszubskich.

Kaszuby dzieli się na następujące regiony kulturowo-językowe:

Norda (Północ) – powiaty: pucki, wejherowski

Westrzódk (Centrum i Wschód) – powiaty: kartuski i częściowo gdański

Półnié (Południe) – część powiatów kościerskiego, człuchowskiego, chojnickiego i tucholskiego

Zôpôd (Zachód) – powiaty: lęborski i bytowski

Trzëgard (Trójmiasto) – Gdynia, Sopot i większość obszarów Gdańska

Kaszuby Historyczne (Kaszuby średniowieczne) - obszar historyczny Pomorza Zachodniego od Słupska po Szczecin. Następuje tu miejscami powrót do tradycji kaszubskich.

Wybrane rzeki Kaszub

Łeba rzeka o długości 117 km. Wypływa spod Borzestowa k. Chmielna, przepływa szybkim biegiem rzeki przez Jezioro Sianowskie, wpływa w Pradolinę Redy Łeby, przepływa przez Lębork, dalej przez Wybrzeże Słowińskie, Jezioro Łebsko i wpływa w mieście Łeba do Bałtyku. Od Sianowa rzeka stanowi szlak spływów kajakowych.

Reda rzeka o długości 51 km. Wypływa z mokradeł pod Strzebielinem Morskim na zachód od Luzina, przepływa przez Zęblewo, Zamostne, Jezioro Orle, Wejherowo, Redę i wpływa do Zatoki Puckiej.

Słupia rzeka o długości 138 km. Wypływa z torfowisk pod Sierakowicami, przepływa przez jeziora Gowidlińskie, Węgorzyno i Żukowskie, miasto Słupsk i w Ustce wpływa do Bałtyku. Od Gowidlina do Ustki prowadzi turystyczny szlak kajakowy.

Wierzyca jest to kaszubsko-kociewska rzeka o długości 130 km. Wyływa pod Szymbarkiem, przepływa przez Jezioro Grabowskie, Będomin, Starą Kiszewę, Starogard, Pelplin i wpływa pod Gniewem do Wisły. Większość biegu rzeki stanowi turystyczny szlak kajakowy.

Wda, inaczej Czarna Woda, jest to rzeka kaszubsko-kociewska o długości 198 km. Wyływa z Jeziora Krężno koło Studzienic, przepływa przez Równinę Charzykowską, Jezioro Wdzydze, Bory Tucholskie i koło Świecia wpływa do Wisły. Rzeka jest atrakcyjnym szlakiem kajakowym.

Brda jest to kaszubsko-kociewska rzeka o długości 238 km. Wyływa pod Miastkiem, przepływa przez Równinę Charzykowską, Bory Tucholskie, Kotlinę Toruńską, w Bydgoszczy łączy się z Kanałem Bydgoskim i z nim wpływa do Wisły. Rzeka stanowi jeden z najpiękniejszych w kraju szlaków kajakowych.

Radunia jest to rzeka o długości 103 km. Wyływa pod Stężycą, przepływa przez Jeziora Raduńskie, Goręczyno, Somonino, pod Babim Dołem rozpoczyna się przełom rzeki Raduni, dalej płynie przez Borkowo, Żukowo, Straszyn, Pruszcz Gdański i na Żuławach wpływa do Motławy. Rzeka stanowi wyjątkowy szlak wędrowno - kajakowy.

Wybrane jeziora Kaszubskie

Jezioro Łebsko przybrzeżne jezioro koło Łeby na Wybrzeżu Słowińskim o powierzchni 7142 ha i maksymalnie głębokie na 6 m. Jest to największe jezioro na Kaszubach i Pomorzu. Woda jest częściowo zasolona z powodu cofek z Bałtyku. Od pełnego morza oddzielone jest wydrami Mierzei Łebskiej.

Jezioro Wdzydze leży w Borach Tucholskich zwane jest Kaszubskim Morzem. Jego powierzchnia to 1450 ha, a głębokość do 70 m. Obejmuje 5 połączonych jezior: Wdzydze, Radolne, Gołuń, Jelenie i Słupinko oraz wyspy Wielki Ostrów, Glonk i Mały Ostrów, Sorka i Sidły.

Jezioro Raduńskie Dolne rynnowe malownicze jezioro w Szwajcarii Kaszubskiej o powierzchni 737 ha i maksymalnie głębokie na 35 m. Jest częścią szlaku wodnego Kółko Raduńskie. Od Jeziora Górnego Raduńskiego oddzielone jest przesmykiem zwanym Bramą Kaszubską.

Jezioro Raduńskie Górne rynnowe malownicze jezioro w Szwajcarii Kaszubskiej o powierzchni 388 ha i maksymalnie głębokie na 43 m. Jest częścią szlaku wodnego Kółko Raduńskie. Do momentu zbudowania sztucznej zapory w Łączynie zwaną Bramą Kaszubską stanowiło z Dolnym Raduńskim jedno jezioro.

Jezioro Charzykowskie rynnowe jezioro w gminie Chojnice o powierzchni 1364 ha i maksymalnej głębokości na 30 m. Wśród

zalesionych brzegów leżą wioski Charzykowy i Swornegacie. Przez jezioro przepływa rzeka Brda.

Jezioro Żarnowieckie rynnowe jezioro w powiecie wejherowskim o powierzchni 1431 ha i maksymalnej głębokości na 19 m. Nad jeziorem znajdują się ruiny budowy pierwszej w kraju elektrowni jądrowej.

Góry i wzniesienia Kaszub

Wieżyca najwyższe wzniesienie na Niziu Europejskim o wysokości 329 m n.p.m. Na szczycie mieści się widokowa wieża Jana Pawła II. U podnóża rozpościera się malownicze Jezioro Ostrzyckie, a przy trasie Gdynia-Kościerzyna znajduje się Kaszubski Uniwersytet Ludowy.

Rowokół polodowcowe wzgórze o wysokości 115 m n.p.m. w Słowińskim Parku Narodowym nad jeziorami Gardno i Łebsko. Od pradziejów była to Święta Góra Słowińców. Dla żeglarzy Rowokół przez wieki był dobrze widocznym punktem nawigacyjnym. Na szczycie stoi wieża widokowa.

Łyska, Łysa Góra pod Gostomiem w gminie Kościerzyna. Jest to wzniesienie o wysokości 225 m. Według legend w dawnych czasach było to miejsce zlotów czarownic z całych Kaszub. W 1935 r. powstała tu Pomorska Szkoła Szybowcowa.

Chełmska Góra koło Koszalina. Wzniesienie o wysokości 137 m n.p.m. Oddalona o 8 km od Bałtyku. Od najważniejszych czasów ważny punkt orientacyjny dla wędrowców i żeglarzy. Na szczycie Sanktuarium Matki Bożej Trzykroć Przedziwnej.

Mierzeja Helska

Półwysep Helski mierzeja w kształcie kosi licząca 34 km długości. Szerokość półwyspu wynosi od 150 m do 3 km. Do XVIII w. był to ciąg wysp. Na półwyspie znajdują się następujące miejscowości: Chałupy, Kuźnica, Jastarnia, Jurata i Hel. Brzeg od strony otwartego morza jest gładki, zaś od Zatoki nierówny. Przez półwysep przebiega linia kolejowa do końcowej stacji w mieście Hel.

Główne miasta Kaszub

Gdańsk, po niemiecku Danzig. Miasto uważane za historyczną i administracyjną stolicę Kaszub. Ta metropolia nad Zatoką Gdańską liczy 463 tys. mieszkańców (2016). Gdańsk wzmiankowany był po raz pierwszy z okazji działalności św. Wojciecha w 997 r. Do 1308 r. była to stolica Księstwa Pomorskiego. W latach 1308-1466 Gdańsk leżał w granicach Państwa Krzyżackiego, zaś po pokoju toruńskim (1466) włączony został do Rzeczypospolitej Szlacheckiej. W XVI w. było to najbogatsze miasto w Polsce. W 1793 r. miasto zostało zajęte przez Prusy. W latach 1807-1814 było to Wolne Miasto Gdańsk, ale na kongresie wiedeńskim (1815) zostało ponownie przyznane Prusom. Ograniczenie wolności

kupieckich w I połowie XIX w. spowodowało upadek gospodarczy miasta. W latach 1920-1939 Gdańsk był ponownie Wolnym Miastem w unii celnej z Polską. Dnia 1 września 1939 r. w Gdańsku wybuchła II wojna światowa. W 1945 r. Gdańsk został zburzony przez wojska sowieckie i włączony w granice państwa polskiego. W 1980 r. w mieście powstała NSZZ Solidarność i miasto było głównym ośrodkiem destrukcji porządku ustalonego w Jałcie. Mieści się tu siedziba Uniwersytetu Gdańskiego, Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko Pomorskiego i Instytutu Kaszubskiego. Gdańsk jest głównym ośrodkiem naukowym, kulturalnym i wydawniczym środowisk kaszubskich. W katedrze w Oliwie znajdują się groby książąt pomorskich. Herb Gdańska: na czerwonym polu złota (żółta) korona, pod nią dwa srebrne (białe) krzyże.

Gdynia duże miasto na prawach powiatu nad Zatoką Gdańską. Liczy 247 tys. mieszkańców (2016). Wieś cystersów oliwskich Gdynia wzmiankowana była w 1253 r. Od 1382 r. była w posiadaniu kartuzów z Kartuz. Po 1772 r. należała do skarbu Pruskiego. Na pocz. XX w. w Gdynia stała się ważnym ośrodkiem wypoczynkowym. W 1923 r. w Gdyni otwarto polski pełnomorski port tymczasowy. W 1926 r. Gdynia uzyskała prawa miejskie. W 1934 r. był to już największy port na Bałtyku. W mieście znajduje dom Antoniego Abrahama z 1904 r., neorenesansowy i neobarokowy kościół NMP Królowej Polski z 1927 r. oraz klasycystyczny gmach Banku Polskiego z 1929 r. Herb Gdyni: na czerwonym polu dwie złote (żółte) ryby, przebite srebrnym (białym) mieczem.

Sopot jest to miasto kurort nad Zatoką Gdańską, najmniejszy składnik Trójmiasta. W mieście żyje 37 tys. mieszkańców (2016). Od XIII w. była to własność cystersów oliwskich. Od XVI w. Sopot funkcjonował jako wieś letniskowa dla gdańskich mieszczan. Prawdziwy rozwój osady zanotowano po 1870 r. po wybudowaniu połączenia kolejowego z Berlinem. W 1901 r. Sopot uzyskał prawa miejskie. W 1909 r. powstała Opera Leśna, w 1827 r. wybudowano drewnianego molo, a w 1927 r. Grand Hotel. Herb Sopotu: od góry biała mewa na błękitnym tle, na dole na złotym (żółtym) tle ryba dorsz.

Kartuzy, po niemiecku Karthaus. Miasto powiatowe na Pojezierzu Kaszubskim otoczone ze wszystkich stron lasem. Liczy 15 tys. mieszkańców (2016). W 1381 r. założono tu klasztor kartuzów dzięki fundacji Jana z Różęcina. W 1818 r. utworzono we wsi Kartuzy stolicę powiatu. W 1826 r. zlikwidowano klasztor. Pod koniec XIX w. nastąpił rozwój letniska we wsi. W 1923 r. Kartuzy uzyskały prawa miejskie. W mieście znajduje się gotycki zespół klasztorny z końca XIV w. z charakterystycznym dachem kształcie trumny, Muzeum Kaszubskie im. F. Tredera z 1947 r. z regionalnymi zbiorami etnograficznym. Herb Kartuz: na niebieskim tle głowa gryfa nad nią siedem srebrnych gwiazd.

Wejherowo miasto w pradolinie Redy liczące 50 tys. mieszkańców (2016), założone jako Wejherowska Wola w 1643 r. przez hrabiego Jakuba Wejhera. W 1650 r. otrzymało od króla Jana Kazimierza prawa miejskie i zostało nazwane Nowym Miastem. W 1655 r. dzięki fundacji Jakuba Wejhera powstała kalwaria przy mieście. Od 1818 r. Wejherowo było stolicą powiatu. W drugiej połowie XX w. miasto stało się zapleczem mieszkaniowym Trójmiasta. W Wejherowie znajduje się neobarokowy ratusz z 1908 r., barokowy kościół św. Anny z 1651 r., barokowy kościół Świętej Trójcy z 1755 r., barokowa Kalwaria Wejherowska z 26 kaplicami, neogotycki pałac z 1858 r., obecnie jest to siedziba Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej. Herb Wejherowa: biały krzyż maltański na błękitnym tle otoczony wieńcem z liści laurowych, w środku zawierający czerwoną różę.

Puck miasto nad Zatoką Pucką liczące 11,5 tys. mieszkańców. W XIII w. osada była siedzibą kasztelana książęcego, a od 1309 r. wójta krzyżackiego okręgu rybackiego. Prawa miejskie Puck uzyskał w 1348 r. Od 1466 r. był siedzibą starostwa powiatowego, sejmików ziemskich i sądów grodzkich. W XVII w. miasto było twierdzą i bazą polskiej floty wojennej. Od 1818 r. Puck był stolicą powiatu. Dnia 10 lutego 1920 r. miały tu miejsce zaślubiny Polski z Morzem. W mieście znajduje się gotycki ceglany kościół św. Piotra i Pawła z XIII-XIV w. oraz dawny szachulcowy szpital św. Jerzego z 1725 r. Herb Pucka: na niebieskim tle lew trzyma łososia.

Lębork, po niemiecku Lauenburg. Miasto powiatowe nad rzeką Łebą licząca 35 tys. mieszkańców. W XIII w. była to mała osada kasztelani białogardzkiej. Od 1310 r. w posiadaniu krzyżaków, którzy pobudowali tu warowny zamek z siedzibą wójtostwa. Prawa miejskie Lębork otrzymał w 1341 r. Od 1455 r. miasto było w rękach książąt zachodniopomorskich, zaś w XVII w. włączony został do Brandenburgii, a następnie do Prus. W mieście znajduje się gotycki kościół św. Jakuba z 1345 r., fragmenty murów miejskich z Baszta Bluszczową z XIV w., resztki gotyckiego zamku krzyżackiego z XIV w., oraz secesyjna i eklektyczna zabudowa z przełomu XIX/XX w. Herb Lęborka: fragment murów miejskich oraz złoty lew na czerwonym tle, poniżej zielone podłoże i błękitne wody rzeki Łeby.

Bytów miasto powiatowe nad rzeką Borują na Kaszubach Zachodnich liczące 17 tys. mieszkańców. Miejscowość wzmiankowany już w 1113 r. w kronice Galla Anonima jako gród pomorski. W 1329 r. Bytów został włączony do państwa krzyżackiego, a w 1346 r. uzyskał prawa miejskie. Od 1466 r. we władaniu książąt zachodniopomorskich, następnie był lennem (od 1526) i dzielnicą (od 1637) Korony Polskiej. W latach 1657-1945 był najpierw w granicach Brandenburgii, a następnie Niemiec. W mieście znajduje się zamek krzyżacki z 1404 r., wieża

dawnego kościoła św. Katarzyny z XIV w., poewangelicki kościół barokowy św. Jerzego z 1685 r., kamienny most kolejowy na rzece Borui z 1884 r. oraz grodzisko wczesnośredniowieczne. Herb Bytowa: biały zamek na niebieskim tle, między dwiema wieżami tarcza z czarnym krzyżem.

Kościerzyna, po niemiecku Berent. Miasto powiatowe na Pojezierzu Kaszubskim na granicy Borów Tucholskich liczące 24 tys. mieszkańców. W 1284 r. gród był siedzibą księżniczki Gertrudy władającej Ziemią Pirsna. W 1398 r. Kościerzyna uzyskała prawa miejskie. Po 1466 r. miasto było siedzibą dziedzicznych starostów. W XIX i XX w. był to ważny ośrodek polskiego ruchu patriotycznego i regionalnego Kaszubów. W mieście znajduje się neogotycki ratusz z 1843 r., neogotycki kościół Zmartwychwstania Pańskiego z 1894 r., neobarokowy kościół Świętej Trójcy z 1917 r., Muzeum Ziemi Kościerskiej, zaś przy stacji PKP w starej parowozowni mieści się Muzeum Kolejnictwa. Herb Kościerzyny: czarny niedźwiedź pod dębem na białym tle.

Chojnice, po niemiecku Konitz. Miasto powiatowe w zachodniej części Borów Tucholskich na Pojezierzu Krajeńskim liczące 40 tys. mieszkańców. Wzmiankowane było w 1275 r. Prawa miejskie uzyskało ok. 1320 r. Przez wieki miasto słynęło z produkcji i obróbki wysokiej jakości sukna. W XVI w. większość mieszczan przyjęła luteranizm. W XVII w. jezuita założyli tu kolegium będące ważnym ośrodkiem edukacyjnym i naukowym. W 1840 roku przy gimnazjum powstało tajne koło filomatów, w którym działali m.in. Florian Ceynowa, Hieronim Derdowski i Aleksander Majkowski. W mieście znajduje się gotycki kościół Ścięcia św. Jana Chrzciciela z 1360 r., pojezuicki klasztor i kościół Zwiastowania NMP z 1775 r., fragmenty gotyckich murów z 9 basztami i Bramą Człuchowską z XIV w. oraz neogotycki ratusz z 1904 r. Herb Chojnic: głowa tura z kwiatem pomiędzy rogami.

Słupsk, po niemiecku Stolp. Duże miasto na Pomorzu Środkowym nad rzeką Słupią liczące 92 tys. mieszkańców (2016). W IX w. stał pierwszy gród, a w XII w. powstała otwarta osada z kościołem św. Piotra. W 1256 r. Świętopełk II Wielki nadał prawa miejskie dla Słupska. W 1382 r. miasto przystąpiło do Hanzy. W 1648 r. Słupsk został włączony do Brandenburgii, później do Prus. W 1945 r. miasto zostało zrujnowane przez armię czerwoną. W mieście znajdują się gotyckie pozostałości murów obronnych z bramami i basztami z XIV w., gotycki kościół mariacki z XIV w., gotycki kościół ponorbertański św. Mikołaja z XIV w., renesansowy Zamek Księżąt Pomorskich z 1507 r. oraz neogotycki ratusz z 1901 r. Herb Słupska: czerwony gryf w połowie zanurzony w wodach Słupii.

